

Ефективність виконання судового рішення: між принципами обов'язковості (виконуваності), правової визначеності (res judicata) та принципом пропорційності (збалансованості)

Автор: Берназюк Ян

Організація: Верховний Суд

Видання: Конституціоналіст · 2023

Дата публікації: 2023-09-18

Постійна адреса: <https://constitutionalist.com.ua/efektyvnist-vykonannia-sudovoho-rishennia-mizh-pryntsypamy-obov-iazkovosti-vykonuvanosti-pravovoi-vyznachenosti-res-judicata-ta-pryntsypom-proportsijnosti-zbalansovanosti/>

Відомості про автора

Берназюк Ян

доктор юридичних наук, професор

Анотація

До найскладніших питань правозастосування, що об'єктивно не мають швидкого та однозначного вирішення, можна віднести питання реалізації статті 129-1 Конституції України, яка, серед іншого, гарантує, що судові рішення є обов'язковим до виконання; держава забезпечує виконання судового рішення у визначеному законом порядку; контроль за виконанням судового рішення здійснює суд.

Особливо гостро питання ефективності виконання судового рішення постає під час вирішення адміністративними судами публічно-правових спорів, оскільки зазначені норми Основного Закону України окремо передбачають спеціальну відповідальність держави в особі визначених суб'єктів владних повноважень за виконання рішень судів всіх юрисдикцій, а також наділяють на сьогодні адміністративні суди додатковим процесуальними повноваженнями здійснювати судовий контроль за виконанням судових рішень в адміністративних справах та розглядати заяви про визнання протиправними рішень, дій чи бездіяльності, вчинених суб'єктом владних повноважень (відповідачем) на виконання рішення суду

Безумовно обов'язковість судового рішення означає, що таке рішення повинно бути виконано своєчасно (у розумні строки), належним чином (у спосіб, визначений судом) та у повному обсязі (у точній відповідності до приписів мотивувальної та резолютивної частин рішення).

Забезпечуючи ефективність виконання судового рішення всім процесуальними засобами, суд також має враховувати таку складову верховенства права як принцип пропорційності (збалансованості), що може охоплювати питання суспільних інтересів, співрозмірності до наявних бюджетних видатків, надмірності персональної відповідальності (санкції) посадової особи суб'єкта владних повноважень тощо, і це, у виключних випадках, на жаль, може ускладнювати завершення останнього етапу вирішення судом спору (судового процесу) – виконання судового рішення.

Серед правових позицій Верховного Суду, які безпосередньо стосуються цих питань, окремо слід виділити наступні.

1.

Судове рішення, яке набрало законної сили, підлягає обов'язковому та безумовному виконанню суб'єктом, на якого судом покладено відповідне зобов'язання. Посилання сторони у справі в об'ґрунтування своєї позиції на фактичні обставини, виникнення яких стало наслідком невиконання судового рішення, яке набуло законної сили, не повинно прийматися до уваги судами

Такий висновок зробив Верховний Суд, розглянувши у касаційному порядку адміністративну справу за позовом фізичної особи до Уповноваженої особи Фонду гарантування вкладів фізичних осіб на ліквідацію публічного акціонерного товариства, Фонду гарантування вкладів фізичних осіб про визнання бездіяльності протиправною, зобов'язання вчинити дії.

Суть спору полягала у тому, що фізична особа звернулася до суду з вимогою зобов'язати Уповноважену особу Фонду гарантування вкладів фізичних осіб включити її до переліку вкладників банку, які мають право на відшкодування суми вкладу за рахунок коштів Фонду гарантування вкладів фізичних осіб. Позовні вимоги мотивовані тим, що оскільки на підставі договору про відступлення права вимоги позивач набув право вкладника банку, що підтверджено рішенням суду, яке набуло законної сили, відмова Уповноваженої особи Фонду включити його до відповідного переліку є протиправною.

Уповноважена особа Фонду та Фонд гарантування вкладів фізичних осіб зазначали, що за відсутності укладеної додаткової угоди між позивачем та банком згідно з умовами банківського договору, фізична особа – позивач не набула прав вкладника банку та відповідно, відсутні підстави для її включення до переліку вкладників, які мають право на відшкодування суми коштів за вкладом за рахунок Фонду.

Судами першої та апеляційної інстанції позовні вимоги задоволено. Суди дійшли висновку, що позивач набув статус вкладника та отримав право на відшкодування гарантованої суми за рахунок коштів Фонду, оскільки рішенням, яке набуло законної сили, було зобов'язано банк укласти з позивачем додаткову угоду на відступлену суму, однак всупереч вказаному судовому рішенням банком не було укладено додаткової угоди.

Верховний Суд погодився з такими висновками судів першої та апеляційної інстанцій, виходячи, зокрема, з того, що неукладення з позивачем додаткової угоди відповідно до умов договору банківського вкладу стало наслідком невиконання банком прийнятих на себе зобов'язань, а після запровадження тимчасової адміністрації – невиконання Уповноваженою особою Фонду рішення суду, яке набуло законної сили. За таких обставин, Суд зробив висновок про необґрунтованість посилання Уповноваженої особи Фонду на те, що позивач не набув статусу вкладника, оскільки з ним не було укладено додаткової угоди, як того вимагають умови договору банківського вкладу.

Суд у цій справі врахував положення частини другої статті 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», відповідно до якої судові рішення, що набрали законної сили, є обов'язковими до виконання усіма органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими та службовими особами, фізичними і юридичними особами та їх об'єднаннями на всій території України, а також позицію Конституційного Суду України, який неодноразово зазначав у своїх рішеннях, що виконання судового рішення є невід'ємною складовою права кожного на судовий захист і охоплює, зокрема, законодавчо визначений комплекс дій, спрямованих на захист і відновлення порушених прав, свобод, законних інтересів фізичних та юридичних осіб, суспільства, держави (пункт 2 мотивувальної частини рішення від 13 грудня 2012 року № 18-рп/2012); невиконання судового рішення загрожує сутності права на справедливий розгляд судом (пункт 3 мотивувальної частини рішення від 25 квітня 2012 року № 11-рп/2012).

На цій підставі Верховний Суд сформулював правовий висновок про те, що невиконання судового рішення, яке набуло законної сили, або надання йому переоцінки суперечить принципу верховенства права, складовою якого є принцип правової визначеності; суд, за загальним правилом, не повинен брати до уваги посилання сторони у справі в обґрунтування своєї позиції на фактичні обставини, виникнення яких стало наслідком невиконання такою стороною судового рішення, що набуло законної сили.

Постанова Верховного Суду від 29 листопада 2019 року у справі № 805/5043/15-а

2.

Стадія виконання судового рішення є стадією судового процесу, а тому відповідно до ст. 55 КАС України правонаступність допускається на будь-якій стадії цього процесу

Державний виконавець звернувся до суду з поданням про заміну сторони виконавчого провадження Управління Пенсійного фонду України в районі міста її правонаступником - Управління Пенсійного фонду України в місті у виконавчому провадженні про зобов'язання Управління Пенсійного фонду України

нарахувати та виплачувати особі пенсію з проведенням індексації, компенсації втрати частини доходів у зв'язку з порушенням строків їх виплати та надбавку до пенсії як дитині війни.

Ухвалою суду першої інстанції у задоволенні заяви державного виконавця відмовлено. Апеляційним адміністративним судом апеляційну скаргу особи залишено без задоволення, а ухвалу суду першої інстанції - без змін. Судові рішення мотивовані тим, що процесуальне правонаступництво у справі не відбулось.

Відповідно до ч. 1 ст. 264 КАС України (в редакції, чинній на момент винесення оскаржуваного судового рішення) у разі вибуття однієї із сторін виконавчого провадження за поданням державного виконавця або за заявою заінтересованої особи, суд може замінити сторону виконавчого провадження її правонаступником.

Частиною п'ятою статті 5 Закону України «Про виконавче провадження» передбачено, що у разі вибуття однієї із сторін виконавець за заявою сторони, а також заінтересована особа мають право звернутися до суду із заявою про заміну сторони її правонаступником. Для правонаступника усі дії, вчинені до його вступу у виконавче провадження, є обов'язковими тією мірою, якою вони були б обов'язковими для сторони, яку правонаступник замінив.

Згідно з позицією Конституційного Суду України щодо виконання судового рішення, яке набрало законної сили, зокрема, у рішенні від 15 травня 2019 року №2-р(II)/2019 зазначено, що судовий захист прав і свобод людини і громадянина необхідно розглядати як вид державного захисту прав і свобод людини і громадянина, і саме держава бере на себе такий обов'язок відповідно до ч. 2 ст. 55 Конституції України (абз. 15 п. 3 мотивувальної частини Рішення від 7 травня 2002 року № 8-рп/2002); право на судовий захист є гарантією реалізації інших конституційних прав і свобод, їх утвердження й захисту за допомогою правосуддя (абз. 8 пп. 2.1 п. 2 мотивувальної частини Рішення від 23 листопада 2018 року № 10-р/2018). Отже, як випливає з наведеного, держава повинна повною мірою забезпечити реалізацію гарантованого ст. 55 Конституції України права кожного на судовий захист.

Верховний Суд звернув увагу на пілотне рішення Європейського суду з прав людини у справі Юрій Миколайович Іванов проти України (заява №40450/04), де в п.п. 46, 48, 51, 53, 54 зазначено, що від особи, яка домоглася винесення остаточного судового рішення проти держави, не можна вимагати ініціювання окремого провадження з його примусового виконання. Відповідний державний орган, який було належним чином поінформовано про таке судове рішення, повинен вжити всіх необхідних заходів для його дотримання або передати його іншому компетентному органу для виконання. Відповідно необґрунтовано тривала затримка у виконанні обов'язкового для виконання судового рішення може становити порушення Конвенції. Саме на державу покладено обов'язок дбати про те, щоб остаточні рішення, винесені проти її органів, установ чи підприємств, які перебувають у державній власності або контролюються державою, виконувалися відповідно до зазначених вище вимог Конвенції. Держава не може виправдовувати нестачею коштів невиконання судових рішень, винесених проти неї або проти установ чи підприємств, які перебувають в державній власності або контролюються державою. Держава несе відповідальність за виконання остаточних рішень, якщо чинники, які затримують чи перешкоджають їх повному й вчасному виконанню, перебувають у межах контролю органів влади.

Отже, на противагу твердження Пенсійного фонду України про відсутність будь-якого механізму визначення правонаступника територіальних органів Пенсійного фонду України, які тимчасово не здійснюють своїх повноважень, положення постанови Кабінету Міністрів України «Деякі питання фінансування бюджетних установ, здійснення соціальних виплат населенню та надання фінансової підтримки окремим підприємствам і організаціям Донецької та Луганської областей» від 07 листопада 2014 року №595 та постанови Правління Пенсійного фонду України від 12 травня 2015 року № 9-1 Про здійснення повноважень з обслуговування страхувальників - передбачають протилежне. На підставі цього з метою ефективного захисту прав позивачів існує необхідність у задоволенні подання державного виконавця про заміну сторони виконавчого провадження

Для вирішення питання щодо заміни сторони виконавчого провадження суб'єкта владних повноважень, який тимчасово не здійснює своєї діяльності, з метою ефективного захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень необхідно застосовувати положення ч. 6 ст. 7 КАС України (у разі відсутності закону, що регулює відповідні правовідносини, суд застосовує закон, що регулює

подібні правовідносини (аналогія закону), а за відсутності такого закону виходить із конституційних принципів і загальних засад права (аналогія права)).

Постанова Верховного Суду від 27 грудня 2019 року у справі №757/42871/15-а

3.

Головна мета судового контролю за виконанням рішень в адміністративних справах полягає у реалізації основних завдань адміністративного судочинства при здійсненні адміністративними судами правосуддя, оскільки воно не обмежується винесенням судового рішення, а також передбачає його виконання

До такого висновку дійшов Верховний Суд, переглянувши у касаційному порядку справу за позовом фізичної особи до Управління соціального захисту населення про визнання протиправними рішень, дій чи бездіяльності, вчинених суб'єктом владних повноважень – відповідачем на виконання постанови суду.

Суть спору полягає в тому, що фізична особа звернулася до суду з позовом про зобов'язання Управління соціального захисту населення здійснити розрахунок і виплату компенсації на бензин, ремонт і технічне обслуговування його легкового автомобіля у розмірі, встановленому Порядком виплати грошових компенсацій на бензин, ремонт і технічне обслуговування автомобілів та транспортне обслуговування, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 14 лютого 2007 року № 228. Постановою суду першої інстанції у задоволенні адміністративного позову відмовлено. Проте вказана постанова скасована рішенням суду апеляційної інстанції, яким вирішено задовольнити адміністративний позов. З такими висновками погодився й суд касаційної інстанції.

Управлінням соціального захисту населення судові рішення виконано не у повному обсязі та виплачено компенсацію у меншому розмірі, ніж це передбачено Постановою № 228, у зв'язку з чим позивач звернувся до суду із заявою у порядку ч. 9 ст. 267 КАС України (в редакції, чинній до 15 грудня 2017 року), в якій просив визнати протиправними дії, вчинені суб'єктом владних повноважень – відповідачем на виконання судового рішення.

Судами першої та апеляційної інстанцій в задоволенні заяви відмовлено. Суди керувались тим, що заявлені позивачем вимоги ґрунтуються на хибному висновку щодо трактування пункту 2 Постанови № 228, а тому Управління соціального захисту населення при проведенні нарахування та виплати грошових компенсацій на транспортне обслуговування діяло в межах повноважень та у відповідності до чинного законодавства України.

Верховний Суд не погодився з такими висновками судів першої та апеляційної інстанцій, скасував вказані рішення та ухвалив нову постанову, якою частково задовольнив заяву позивача, визнав протиправними дії Управління соціального захисту населення щодо виконання судового рішення та встановив судовий контроль за таким виконанням, призначивши строк подання суб'єктом владних повноважень звіту про виконання судового рішення.

Суд виходив з того, що у силу положень п. 2 Постанови № 228 спірна компенсація має нараховуватись позивачу щомісяця у розмірі 22 відсотків від місячного розміру прожиткового мінімуму на одну особу, яка втратила працездатність, а виплата нарахованих за кожен місяць сум має здійснюватися місцевою державною адміністрацією двічі на рік - у березні за перше та у вересні за друге півріччя відповідного року.

На цій підставі Верховний Суд зазначив, що оскільки судовим рішенням зобов'язано Управління соціального захисту населення здійснити нарахування та виплату компенсації у встановленому Постановою № 228 порядку, відтак, виплата такої компенсації у меншому розмірі, ніж це визначено вказаним нормативним актом, свідчить про неналежне виконання відповідачем – суб'єктом владних повноважень судового рішення.

Верховним Судом також сформульовано правову позицію, відповідно до якої правовий інститут контролю за виконанням рішення суду підлягає застосуванню виключно у разі наявності протиправних рішень, дій чи бездіяльності суб'єкта владних повноважень щодо виконання рішення суду, що порушує права та законні інтереси позивача. Застосування судом до суб'єкта владних повноважень заходів процесуального впливу можливе виключно у випадку встановлення факту невиконання таким суб'єктом владних повноважень дій зобов'язального характеру, визначених рішенням суду на користь особи-позивача, що має бути підтверджено відповідними доказами.

4.

Переслідуючи мету забезпечення реалізації конституційного принципу обов'язковості судових рішень, адміністративні суди мають зважено підходити до вибору процесуальних засобів судового контролю за виконанням судового рішення

До такого висновку дійшов Верховний Суд, переглянувши у касаційному порядку рішення судів першої та апеляційної інстанцій, якими накладено штраф на керівника органу Пенсійного фонду України за невиконання судового рішення у справі за позовом фізичної особи до Головного управління Пенсійного фонду України про визнання дій неправомірними та зобов'язання вчинити дії.

Суть спору полягає в тому, що судом першої інстанції прийнято рішення про часткове задоволення адміністративного позову та, зокрема, зобов'язано відповідача здійснити перерахунок та виплатити довічне грошове утримання судді у відставці у належному розмірі. Вказаним судовим рішенням також встановлено судовий контроль за виконанням цього рішення у спосіб зобов'язання Головного управління Пенсійного фонду України подати до суду звіт про виконання цього рішення у справі № 560/523/19 протягом 30 календарних днів з дня набрання ним законної сили. Відповідач у встановлений строк подав відповідний звіт, однак останній було визнано таким, що не підтверджує виконання судового рішення у справі № 560/523/19 у зв'язку з тим, що фактична виплата частини перерахованої суми грошового утримання здійснена несвоєчасно, а решта суми залишається невиплаченою.

На цій підставі судом першої інстанції винесено ухвалу, яка залишена без змін постановою суду апеляційної інстанції, про накладення штрафу на начальника Головного управління Пенсійного фонду України у розмірі 38420,00 грн.

Не погоджуючись з таким рішенням, Головне управління Пенсійного фонду України звернулось з касаційною скаргою до Верховного Суду та просило скасувати накладений на начальника штраф, обґрунтовуючи касаційну скаргу тим, що відповідачем вжито всіх залежних від нього заходів для забезпечення належного виконання постанови суду першої інстанції, зокрема: здійснено перерахунок довічного грошового утримання у належному розмірі; визначено розмір належної позивачу доплати; включено відповідне судові рішення до Реєстру судових рішень, виконання яких буде проведено у порядку, визначеному постановою Кабінету Міністрів України № 649 від 22 серпня 2018 року; фактично виплачено позивачу профінансовану частину донарахованої суми довічного грошового утримання та повідомлено позивача про розмір доплати, яка буде здійснена у порядку черговості відповідно до вищезазначеного Порядку № 649.

Верховний Суд, переглядаючи судові рішення про накладення на начальника Головного управління Пенсійного фонду України штрафу, погодився із судами попередніх інстанцій стосовно того, що обов'язковість виконання судового рішення є важливою складовою права особи на справедливий суд, що гарантоване статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, та однією з основних засад судочинства, визначених статтею 129-1 Конституції України, статтею 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, статтями 14, 370 КАС України.

Суд встановив, що виплата нарахованих (перерахованих) сум пенсій та довічного грошового утримання судді у відставці за рішенням суду здійснюється, зокрема, коштами, передбаченими за бюджетною програмою для забезпечення виконання рішень суду. Черговість виконання судових рішень визначається датою їх надходження відповідно до Порядку № 649. Проаналізувавши фактично вчинені Головним управлінням Пенсійного фонду України дії, спрямовані на виконання судового рішення, та їх відповідність законодавству, перевіривши дійсні причини виникнення затримки у виконанні судового рішення, встановивши ступінь вини посадової особи та співмірність розміру штрафу та доходів (фінансової спроможності) такої посадової особи, суд дійшов до висновку про необхідність скасування рішень судів попередніх інстанцій у частині накладення штрафу. Разом з тим, Верховний Суд з метою забезпечення належного виконання судового рішення у справі № 560/523/19 встановив новий строк для подання Головним управлінням Пенсійного фонду України звіту про виконання такого рішення.

Верховним Судом також сформульовано правову позицію, відповідно до якої невиконання судового рішення, яке набуло законної сили, або надання йому переоцінки суперечить принципу верховенства права,

складовою якого є принцип правової визначеності; суд, за загальним правилом, не повинен брати до уваги посилення сторони у справі в обґрунтування своєї позиції на фактичні обставини, виникнення яких стало наслідком невиконання такою стороною судового рішення, що набуло законної сили; застосування процесуальних засобів судового контролю не повинно зумовлювати порушення основоположних засад адміністративного судочинства, зокрема, пропорційності, необхідності дотримання оптимального балансу між будь-якими несприятливими наслідками для прав, свобод та інтересів особи та цілями, на досягнення яких спрямоване це рішення (дія) тощо; такі засоби не можуть бути надмірними за визначених умов та не мають призводити до порушення прав, гарантованих Конституцією України та Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод.

Посилення судового контролю за виконанням судових рішень та наділення суду з цією метою правом накладати штрафні санкції визнається заходом для забезпечення конституційного права громадян на судовий захист. Специфіка застосування штрафної санкції, полягає в тому, що вона накладається на керівника суб'єкта владних повноважень, яким не забезпечено виконання судового рішення та який є відповідальним за діяльність державного органу, який він очолює. Можливість накладення штрафу накладається не самостійно, а за наслідками розгляду звіту суб'єкта владних повноважень про виконання рішення суду або у разі неподання такого звіту. Накладення на керівника суб'єкта владних повноважень, відповідального за виконання постанови, штрафу є мірою покарання, а тому можливість суду накласти такий штраф може бути реалізована лише за умови встановлення судом обставин, які свідчать про умисне невиконання рішення суду, недобросовісність у діях суб'єкта владних повноважень, які свідчать про ухилення останнього від виконання рішення суду.

Постанова Верховного Суду від 23 квітня 2020 року у справі № 560/523/19

5.

Верховний Суд висловився стосовно обов'язковості виконання судового рішення в адміністративному судочинстві

Верховний Суд розглянув у порядку здійснення судового контролю за виконанням судового рішення заяву фізичної особи – позивача про накладення штрафу на керівника суб'єкта владних повноважень за неналежне виконання судового рішення.

Суть цієї справи полягає у тому, що постановою Верховного Суду у цій справі було частково задоволено касаційну скаргу позивача, рішення судів попередніх інстанцій про визнання неправомірними дій та зобов'язання вчинити певні дії на виконання постанови апеляційного адміністративного суду задоволено частково, а саме: визнано неправомірними дії Управління соціального захисту населення щодо виконання постанови апеляційного адміністративного суду. Крім того, постановою Верховного Суду встановлено судовий контроль за виконанням постанови апеляційного адміністративного суду та зобов'язано Управління соціального захисту населення у місячний строк подати звіт про виконання рішення суду до Верховного Суду.

У подальшому позивачем подано заяву про накладення штрафу на керівника Управління соціального захисту населення у зв'язку з невиконанням судового рішення.

Представник відповідача заперечувала проти клопотання позивача про накладення штрафу на керівника суб'єкта владних повноважень. Свої заперечення мотивувала тим, що рішення, на виконання якого Верховним Судом встановлено судовий контроль, виконано в повному обсязі, про що свідчить поданий звіт.

У контексті вирішуваного питання, Верховний Суд виходив з того, що судовий контроль за виконанням судового рішення полягає у перевірці судом належного, точного та своєчасного виконання судового рішення у спосіб отримання звіту про таке виконання або спонукання до виконання судового рішення через визнання протиправними рішень, дій чи бездіяльності суб'єкта владних повноважень, пов'язаних з невиконанням судового рішення у справі; наявність судового контролю за виконанням судового рішення передбачає безпосереднє виконання останнього та виключає можливості подання окремого позову, предметом якого є протиправні дії або бездіяльність суб'єкта, який має виконати таке рішення.

Судом зазначено, що обов'язковість судового рішення є важливою складовою права особи на справедливий суд, що гарантоване статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, та однією з основних засад судочинства, визначених статтями 129, 129-1 Конституції України, статтями 2, 14, 370 КАС України та статтею 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Обов'язковість судового рішення означає, що таке рішення буде виконано своєчасно (у розумні строки), належним чином (у спосіб, визначений судом) та у повному обсязі (у точній відповідності до приписів мотивувальної та резолютивної частин рішення).

Враховуючи, що відповідач подав до суду звіт про повне виконання судового рішення шляхом перерахунку Обласним центром по нарахуванню та здійсненню соціальних виплат коштів на особовий рахунок позивача у відділенні Ощадбанку, що підтверджується копією платіжного доручення, опису списків на зарахування компенсації на бензин та транспортні витрати, суд не знайшов підстав для задоволення заяви позивача про накладення штрафу на суб'єкта владних повноважень.

Водночас Верховний Суд підкреслив, що в адміністративному судочинстві обов'язковість виконання судового рішення має особливо важливе значення, оскільки, виходячи із завдань адміністративного судочинства щодо ефективного захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень, судовий захист може вважатися ефективним лише за умови своєчасного та належного виконання судового рішення, зазвичай, боржником в якому є держава в особі її компетентних органів, а тому, адміністративні суди, які, здійснюючи судовий контроль та застосовуючи інші пов'язані процесуальні засоби, повинні максимально сприяти реалізації конституційної засади обов'язковості судового рішення.

Ухвала Верховного Суду від 26 січня 2021 року у справі № 611/26/17

6.

Процесуальний закон установлює порядок виконання судових рішень в адміністративних справах і визначає послідовність дій, які необхідно вчинити для того, щоб зобов'язати належним чином виконати рішення суду.

Згідно з частиною першою статті 370 КАС України судові рішення, яке набрало законної сили, є обов'язковим для учасників справи, для їхніх правонаступників, а також для всіх органів, підприємств, установ та організацій, посадових чи службових осіб, інших фізичних осіб і підлягає виконанню на всій території України, а у випадках, встановлених міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, або за принципом взаємності, - за її межами.

Відповідно до статті 372 КАС України судові рішення, яке набрало законної сили або яке належить виконати негайно, є підставою для його виконання. Примусове виконання судових рішень в адміністративних справах здійснюється в порядку, встановленому Законом.

Згідно з положеннями частини першої статті 1 Закону України «Про виконавче провадження» № 1404-VIII виконавче провадження, як завершальна стадія судового провадження, та примусове виконання рішень інших органів (посадових осіб) - це сукупність дій органів і посадових осіб, визначених у цьому Законі, що спрямовані на примусове виконання рішень судів та інших органів (посадових осіб), які провадяться на підставах, у межах повноважень та у спосіб, визначених цим Законом, іншими нормативно-правовими актами, прийнятими відповідно до цього Закону та інших законів, а також рішеннями, що відповідно до цього Закону підлягають примусовому виконанню.

У частині першій статті 11 Закону № 1404-VIII йдеться про те, що державний виконавець зобов'язаний вживати передбачених цим Законом заходів примусового виконання рішень, неупереджено, своєчасно і в повному обсязі вчиняти виконавчі дії.

З аналізу вищезазначених законодавчих норм убачається, що не можна зобов'язати суб'єкта владних повноважень виконувати судові рішення шляхом ухвалення з цього приводу іншого судового рішення, оскільки примусове виконання рішення суду здійснюється в порядку, передбаченому Законом № 1404-VIII.

Згідно зі статтею 382 КАС України визначаються спеціальні способи судового контролю за виконанням судових рішень в адміністративних справах, зокрема, до них належать: зобов'язання суб'єкта владних

повноважень надати звіт про виконання судового рішення, накладення штрафу за невиконання судового рішення та інше.

Відповідно до вимог статті 383 КАС України особа-позивач на користь якої ухвалено постанову суду, має право подати до суду першої інстанції заяву про визнання протиправними рішень, дій чи бездіяльності, вчинених суб'єктом владних повноважень - відповідачем на виконання такої постанови суду або порушення прав позивача, підтверджених такою постановою суду.

Отже, процесуальним законом встановлено порядок виконання судових рішень в адміністративних справах та визначено певну послідовність дій, які необхідно вчинити для того, щоб зобов'язати відповідача належним чином виконати рішення суду.

Зазначені норми КАС України регламентують процес виконання судового рішення. Підставами для їх застосування є саме невиконання судового рішення, ухваленого на користь особи, та обставини, що свідчать про, пов'язані з невиконанням судового рішення у справі, протиправні дії, рішення чи бездіяльність суб'єкта владних повноважень.

Наявність спеціальних норм, спрямованих на забезпечення належного виконання судового рішення, виключає можливість застосування загального судового порядку захисту прав та інтересів стягувана шляхом подання позову. Судовий контроль за виконанням судового рішення здійснюється в порядку, визначеному КАС України, що не передбачає можливості подання окремого позову, предметом якого є спонукання до виконання судового рішення.

Постанова Верховного Суду від 17.06.2021 у справі № 640/17491/19

7.

Верховний Суд визначив обов'язкові умови накладення адміністративними судами на керівника суб'єкта владних повноважень штрафу у порядку здійснення судового контролю за виконання рішення суду

У цій справі фізична особа звернулася до суду з адміністративним позовом до Южненської міської ради, у якому просила визнати протиправною бездіяльність Южненської міської ради та зобов'язати надати дозвіл на розробку проекту землеустрою щодо відведення земельної ділянки для будівництва індивідуального гаража площею 0,01 га; стягнути з Южненської міської ради на користь позивача кошти в сумі 20 000 грн за шкоду, заподіяну бездіяльністю.

За результатом розгляду цієї справи у судах першої та апеляційної інстанцій судами було прийнято рішення про часткове задоволення позову, а саме: визнано протиправною бездіяльність Южненської міської ради щодо неприйняття на пленарному засіданні рішення за результатами розгляду клопотання позивача про надання дозволу на розробку проекту землеустрою щодо відведення земельної ділянки для будівництва індивідуального гаража площею 0,01 га та зобов'язано відповідача надати позивачу дозвіл на розробку проекту землеустрою щодо відведення земельної ділянки для будівництва індивідуального гаража площею 0,01 га. В іншій частині позову відмовлено.

Ухвалою суду апеляційної інстанції вирішено встановити судовий контроль за виконанням вищезазначеного рішення та зобов'язано міського голову у встановлений строк надати суду звіт про виконання судового рішення.

У встановлений судом строк міським головою подано звіт про виконання судового рішення. Однак, ухвалою суду апеляційної інстанції відмовлено у прийнятті цього звіту; встановлено новий строк для подання звіту; накладено на Южненського міського голову штраф у розмірі двадцяти прожиткових мінімумів для працездатних осіб в сумі 45 400 (сорок п'ять тисяч чотириста) гривень; стягнуто з Южненського міського голови на користь позивача половину штрафу у розмірі 22 700 (двадцять дві тисячі сімсот) гривень; стягнуто з Южненського міського голови до Державного бюджету України половину штрафу у розмірі 22 700 (двадцять дві тисячі сімсот) гривень та попереджено Южненського міського голову про те, що відповідно до частини сьомої статті 382 КАС України сплата штрафу не звільняє від обов'язку виконати постанову суду і подати звіт про її виконання.

Не погоджуючись з цією ухвалою, Южненський міський голова звернувся до Верховного Суду з касаційною скаргою.

Ухвалюючи постанову за наслідком касаційного перегляду ухвали суду апеляційної інстанції, Верховний Суд врахував, що відповідно до статті 129-1 Конституції України суд ухвалює рішення іменем України; судові рішення є обов'язковим до виконання; держава забезпечує виконання судового рішення у визначеному законом порядку; контроль за виконанням судового рішення здійснює суд.

При цьому, з метою забезпечення виконання судового рішення статтею 382 КАС України передбачено, зокрема, дві форми судового контролю за виконанням судового рішення: 1) зобов'язання суб'єкта владних повноважень подати звіт про виконання рішення суду; 2) накладення на керівника суб'єкта владних повноважень, відповідального за виконання рішення, штрафу в сумі від двадцяти до сорока розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб.

За наслідками розгляду звіту суб'єкта владних повноважень про виконання рішення суду або в разі неподання такого звіту суддя своєю ухвалою може встановити новий строк подання звіту, накласти на керівника суб'єкта владних повноважень, відповідального за виконання рішення, штраф у сумі від двадцяти до сорока розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб.

Половина суми штрафу стягується на користь позивача, інша половина - до Державного бюджету України.

З урахуванням обставин справи, характеру спірних правовідносин, предмета та категорії спору, практики правозастосування, що складалася з приводу спорів цієї категорії, зокрема й суду касаційної інстанції, Верховний Суд частково погодився з рішенням суду апеляційної інстанції, зокрема, щодо відмови у прийнятті звіту Южненської міської ради про виконання постанови суду апеляційної інстанції та встановлення нового строку для подання звіту.

Водночас щодо наявності правових підстав для накладення штрафу на Южненського міського голову у розмірі двадцяти прожиткових мінімумів для працездатних осіб, Суд зазначив про помилковість такого висновку у зв'язку з тим, що судом апеляційної інстанції було залишено поза увагою той факт, що особливістю застосування штрафної санкції є те, що вона накладається на керівника суб'єкта владних повноважень, яким не забезпечено виконання судового рішення у строк, встановлений судом, та який є відповідальним за діяльність суб'єкта владних повноважень, який він очолює.

З аналізу положень статей 4, 26, 46 та 59 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» Суд дійшов висновку, що міський голова фактично здійснює керівництво апаратом ради та її виконавчого комітету, підписує рішення ради та її виконавчого комітету, скликає сесії, головує на пленарних засіданнях ради, вносить пропозиції на розгляд сесії місцевої ради, але не має повноважень безпосередньо впливати на процедуру голосування та волевиявлення депутатів щодо прийняття місцевою радою певного рішення, а тому і, за загальним правилом, не може нести відповідальність за результат розгляду радою питання, віднесеного до її компетенції, у тому числі питання, необхідність розгляду якого обумовлена виконанням рішення суду, яке набрало законної сили.

Оскільки судами встановлено, що з метою виконання постанови суду апеляційної інстанції Южненським міським головою неодноразово виносився на розгляд засідань сесій міської ради проект рішення про надання позивачу дозволу на розробку проекту землеустрою та який був розглянутий, проте позитивного рішення не прийнято, суд касаційної інстанції задовольнив частково касаційну скаргу міського голови та скасував у відповідній частині постанову суду апеляційної інстанції.

На цій підставі Верховний Суд сформулював висновок, що переслідуючи мету забезпечення реалізації конституційного принципу обов'язковості судових рішень, зокрема, у публічно-правових спорах, адміністративні суди повинні зважено підходити до вибору процесуальних засобів такого забезпечення, щоб це не призводило до порушення основоположних засад адміністративного судочинства та щоб такі засоби не були надмірними за визначених умов та не призводили до порушення прав, гарантованих Конституцією та законами України, а також Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод. Це означає, що негативні наслідки несвоєчасного виконання судового рішення мають бути пропорційними та збалансованими, а санкції, накладені судом у зв'язку з невиконанням судового рішення, не повинні бути надмірними; при цьому мають враховуватися усі обставини, які стали причиною невиконання судового

рішення, надаватися оцінка діям боржника його посадових осіб, спрямованих на виконання судового рішення, ступінь вини та обсяг законодавчо визначених повноважень, а також статус такого боржника тощо.

Постанова Верховного Суду від 1 лютого 2022 року у справі № 420/177/20

8.

Верховний Суд висловився стосовно заміни сторони виконавчого провадження правонаступником померлої особи у справі, що стосується права на соціальну виплату

У цій справі особа звернулася до суду із заявою про заміну сторони, у якій просила суд замінити позивача/стягувача у виконавчому листі у справі за позовом особи до Управління соціального захисту населення про визнання протиправною бездіяльність щодо нарахування та виплати належної до видачі щорічної допомоги до 5 травня з розрахунку восьми мінімальних пенсій за віком та зобов'язання провести нарахування та виплату належної до видачі щорічної допомоги до 5 травня за відповідний рік з розрахунку восьми мінімальних пенсій за віком, з урахуванням попередньо виплаченої суми такої допомоги, на стадії виконання рішення суду правонаступником померлої особи.

Ухвалою Харківського окружного адміністративного суду, залишеною без змін постановою Другого апеляційного адміністративного суду, заяву скажника про заміну сторони залишено без задоволення.

Ухвалюючи зазначене судове рішення, суд першої інстанції, з яким погодився суд апеляційної інстанції, виходив з того, що скажником не було подано до суду беззаперечних доказів на підтвердження успадкування нею відповідних виплат, які належали спадкодавцеві, тому вимога заявника про заміну сторони в адміністративній справі є безпідставною і задоволенню не підлягає.

Не погоджуючись з рішеннями судів першої та апеляційної інстанцій, вважаючи їх прийнятими з порушенням норм процесуального права, зокрема статті 379 КАС України, скажник звернувся із касаційною скаргою до Верховного Суду, у якій просив оскаржувані рішення скасувати та прийняти нове, яким задовольнити заяву про заміну сторони у справі/стягувача у виконавчому листі.

Верховний Суд за наслідком касаційного перегляду судових рішень судів першої та апеляційної інстанцій, касаційну скаргу особи залишив без задоволення, а судові рішення – без змін.

Зокрема, Суд виходив з того, що відповідно до статті 52 КАС України у разі вибуття або заміни сторони чи третьої особи у відносинах, щодо яких виник спір, суд допускає на будь-якій стадії судового процесу заміну відповідної сторони чи третьої особи її правонаступником. Усі дії, вчинені в адміністративному процесі до вступу правонаступника, обов'язкові для нього в такій самій мірі, у якій вони були б обов'язкові для особи, яку він замінив.

Верховний Суд врахував, що процесуальним правонаступництвом є заміна сторони або третьої особи іншою особою (правонаступником) у зв'язку з вибуттям із процесу суб'єкта спірного або встановленого рішенням суду правовідношення, за якої до правонаступника переходять усі процесуальні права та обов'язки правопередника і він продовжує в судочинстві участь останнього.

На підставі аналізу статті 379 КАС України та статей 1 та 15 Закону України «Про виконавче провадження» Верховний Суд дійшов висновку, що обов'язковою умовою для заміни сторони виконавчого провадження є вибуття однієї із сторін виконавчого провадження та правонаступництво сторони, що вибула, іншим суб'єктом з переходом прав та обов'язків.

Водночас, згідно зі статтею 1227 ЦК України суми заробітної плати, пенсії, стипендії, аліментів, допомоги у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю, відшкодувань у зв'язку з каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я, інших соціальних виплат, які належали спадкодавцеві, але не були ним одержані за життя, передаються членам його сім'ї, а у разі їх відсутності - входять до складу спадщини.

Оскільки на момент смерті сторони судовий спір у справі не був вирішений, а позивач за свого життя не набув права на отримання щорічної допомоги до 5 травня за відповідний рік з розрахунку восьми мінімальних пенсій за віком, оскільки рішення суду у вказаній справі було ухвалено уже після його смерті, Суд погодився з висновком судів попередніх інстанцій про відсутність у цьому випадку підстав для заміни сторони виконавчого провадження.

На цій підставі Верховний Суд дійшов висновку, що предметом спадкування можуть бути лише конкретні суми соціальних виплат, які належали спадкодавцеві за життя і залишилися недоотриманими у зв'язку з його смертю, у тому числі кошти відповідно до судового рішення, що набрало законної сили. У разі, якщо на момент смерті особи, триває судовий спір щодо права цієї особи на соціальну виплату, вважається, що померла особа не набула відповідне право, а тому не може бути здійснена заміна сторони у справі її спадкоємцем.

Постанова Верховного Суду від 5 травня 2022 року у справі № 520/10496/2020

9.

Верховний Суд висловився стосовно ефективного захисту порушеного права особи на повне виконання судового рішення, яке набрало законної сили

Верховний Суд переглянув у касаційному порядку справу за позовом фізичної особи до ГУ ПФУ про визнання бездіяльності протиправною та зобов'язання вчинити певні дії.

У цій справі спір виник стосовно бездіяльності ГУ ПФУ, яка виразилась у нездійсненні виплати пенсії позивачці, призначеної на виконання судового рішення, що набрало законної сили, у зв'язку з тим, що у позивачки закінчився строк дії паспорта громадянина України для виїзду за кордон. При цьому пенсійним органом не приймалось жодного рішення про припинення виплати такої пенсії.

Не погоджуючись з такою бездіяльністю ГУ ПФУ, особа звернулася до суду з новим адміністративним позовом, в якому просила визнати протиправним і дискримінаційним та скасувати рішення відповідача, викладене у листі, про припинення виплати пенсії позивачці на підставі спливу строку дії її паспорта громадянина України для виїзду за кордон; визнати дії ГУ ПФУ по припиненню виплати пенсії позивачці на підставі спливу строку дії її паспорта громадянина України для виїзду за кордон - протиправними та дискримінаційними; визнати бездіяльність ГУ ПФУ щодо не продовження виплати пенсії позивачці на підставі спливу строку дії її паспорта громадянина України для виїзду за кордон протиправною та дискримінаційною та зобов'язати відповідача виплатити усі неотримані позивачкою пенсійні виплати з урахуванням усіх підвищень.

Судами першої та апеляційної інстанцій у задоволенні позову відмовлено з огляду на те, що після прийняття відповідного рішення про призначення пенсії, пенсійним органом не здійснено виплати пенсії позивачці правомірно, оскільки строк дії паспорта громадянина України для виїзду за кордон закінчився.

Однак, Верховний Суд не погодився з такими висновками судів попередніх інстанцій, частково задовольнив касаційну скаргу позивачки, скасував оскаржувані судові рішення та закрити провадження у справі.

Суд звернув увагу на те, що зі змісту позовної заяви, апеляційної та касаційної скарг вбачається, що позивачка та її представник не погоджуються із діями відповідача, здійсненими на виконання рішення суду, яке набрало законної сили. Тобто позивачка та її представник вважають, що пенсійний орган не у повному обсязі виконав судові рішення, зокрема призначив позивачці пенсію за віком, однак так і не здійснив її виплату, посилаючись на обставини, які вже були встановлені судами у судовій справі, а саме щодо подання позивачкою до відповідача заяви про призначення пенсії із повним комплектом документів, які були оцінені судом на момент вирішення по суті відповідного публічно-правового спору.

Верховний Суд зауважив, що невиконання судового рішення, яке набуло законної сили, або надання йому переоцінки суперечить принципу верховенства права, складовою якого є принцип правової визначеності; суд, за загальним правилом, не повинен брати до уваги посилення сторони у справі в обґрунтування своєї позиції на фактичні обставини, виникнення яких стало наслідком невиконання стороною судового рішення, що набуло законної сили.

При цьому Суд наголосив, що в адміністративному судочинстві обов'язковість виконання судового рішення має особливо важливе значення, оскільки, виходячи із завдань адміністративного судочинства щодо ефективного захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень, судовий захист може вважатися ефективним лише за умови своєчасного та належного виконання судового рішення, зазвичай, боржником в якому є держава в особі її компетентних органів, а тому, адміністративні суди, які, здійснюючи судовий контроль та застосовуючи інші

пов'язані процесуальні засоби, повинні максимально сприяти реалізації конституційної засади обов'язковості судового рішення.

На підставі аналізу положень статті 372 КАС України, статей 1 та 11 Закону України «Про виконавче провадження» Верховний Суд дійшов висновку, що не можна зобов'язати суб'єкта владних повноважень виконувати судові рішення шляхом ухвалення з цього приводу іншого судового рішення, оскільки примусове виконання рішення суду здійснюється в порядку, передбаченому Законом України «Про виконавче провадження».

Суд також зазначив, що процесуальним засобом забезпечення належного та своєчасного виконання судового рішення є судовий контроль, підстави та порядок здійснення якого визначені статтею 382 та статтею 383 КАС України.

На цій підставі Верховний Суд сформулював правовий висновок, відповідно до якого захист порушеного права особи на отримання безумовного виконання судового рішення, яке гарантується державою відповідно до статті 129-1 Конституції України, через звернення до суду у порядку судового контролю, порівняно з ініціюванням вирішення судом нового публічно-правового спору, має низку переваг для такої особи, зумовлених положеннями, зокрема, статей 249 та 383, а саме, відсутність обов'язку сплачувати судовий збір, оперативність розгляду (заява в порядку судового контролю підлягає розгляду та вирішенню в порядку письмового провадження або в судовому засіданні на розсуд суду протягом десяти днів з дня її отримання; неприбуття в судові засідання осіб, які були належним чином повідомлені, не перешкоджає розгляду такої заяви) та ефективність виконання (за наявності підстав для задоволення заяви суд постановляє окрему ухвалу і направляє її відповідним суб'єктам владних повноважень для вжиття заходів щодо усунення причин та умов, що сприяли порушенню закону).

Постанова Верховного Суду від 27 липня 2022 року у справі № 540/606/20

10.

Верховний Суд розглянув питання про прийняття звіту щодо виконання судового рішення та накладення штрафу на керівника суб'єкта владних повноважень

Постановою Верховного Суду частково задоволено касаційну скаргу позивачки, скасовано у частині рішення судів першої та апеляційної інстанцій та прийнято у цій частині постанову про задоволення позову, зокрема: визнано протиправними дії УПФУ щодо відмови у проведенні перерахунку щомісячного довічного грошового утримання судді у відставці та зобов'язано УПФУ здійснити перерахунок та відповідну виплату з врахуванням раніше виплачених сум.

У вересні 2021 року до Верховного Суду від позивачки надійшла заява, у якій вона просила встановити судовий контроль за виконанням вищезазначеної постанови Верховного Суду та зобов'язати відповідача подати до Верховного Суду у місячний строк звіт про її виконання. Ухвалою Верховного Суду від 1 грудня 2021 р. цю заяву задоволено.

У січні 2022 р. до Верховного Суду надійшов звіт УПФУ про виконання судового рішення, однак, ухвалою від 7 лютого 2022 р. Суд відмовив у прийнятті зазначеного звіту та встановив новий строк для його подання.

У подальшому від позивачки надійшло клопотання про накладення штрафу на начальника УПФУ у зв'язку із невиконанням постанови Верховного Суду, а у вересні 2022 р. до Суду надійшов новий звіт УПФУ про виконання рішення суду, в якому зазначалося, що на виконання пункту 2 постанови Кабінету Міністрів України від 10 листопада 2021 року № 1165 суму доплати за судовим рішенням включено до окремого переліку фінансування та виплат сум заборгованості.

Крім цього, УПФУ зазначило про направлення запиту до ПФУ на виділення бюджетних асигнувань у встановленому законом порядку по заборгованості за рішенням суду у цій справі, на який отримано відповідь щодо включення цієї заборгованості до складу зобов'язань, що підлягають погашенню відповідно до Порядку № 1165.

Розглядаючи вищезазначений звіт УПФУ, Верховний Суд дійшов висновку, що УПФУ не повністю виконано судові рішення, зокрема, не подано доказів виплати щомісячного довічного грошового утримання судді у

відставці у повному обсязі після здійснення перерахунку на виконання рішення суду. При цьому Суд зазначив, що відсутність додаткового фінансування бюджету УПФУ із боку ПФУ не свідчить про виконання постанови Верховного Суду у повному обсязі, а лише підтверджує, що таке невиконання судового рішення обумовлено об'єктивними обставинами, незалежними від посадових осіб вказаного Управління. З огляду на це, Суд не прийняв звіт УПФУ та встановив новий строк для його подання.

Водночас, у задоволенні клопотання позивачки про накладення штрафу на начальника УПФУ Суд відмовив, виходячи з положень ст. 382 КАС України, відповідно до якої судом можуть бути вжиті заходи реагування за невиконання судових рішень в адміністративних справах у формі встановлення нового строку для подачі звіту та накладення штрафу на особу відповідальну за виконання рішення суду; для прийняття судом звіту суб'єкта владних повноважень необхідним є встановлення виконання відповідним суб'єктом судового рішення у повному обсязі та у спосіб, визначений таким рішенням.

Оцінюючи наявність вини начальника Управління у невиконанні судового рішення, Суд врахував, що відповідно до підпунктів 4, 5 пункту 4 Положення про Головні управління Пенсійного фонду України в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі, затвердженого постановою правління Пенсійного фонду України від 22 грудня 2014 року № 28-2, ГУ ПФУ здійснює будь-які виплати винятково за рахунок коштів Фонду та з інших джерел, визначених законодавством

Суд також вказав, що на виконання повноважень, передбачених статтями 113, 116 та 117 Конституції України, статтями 3 та 20 Закону України «Про Кабінет Міністрів України» та з метою виконання судових рішень, якими на органи ПФУ покладені зобов'язання з нарахування (перерахунку) пенсійних та інших пов'язаних з ними виплат, Урядом розроблено та затверджено Порядок № 1165, який є обов'язковим для виконання та приписами якого врегульовано виплату пенсії внутрішньо переміщеним особам, визначено механізм виплати пенсій (щомісячного довічного грошового утримання) з урахуванням надбавок, підвищень компенсації втрати частини доходу, грошової допомоги та інших пов'язаних із ними виплат. Пенсійні виплати за минулий період, у тому числі нараховані на виконання рішень суду, що набрали законної сили, проводяться утримувачам за окремою програмою, передбаченою в бюджеті Пенсійного фонду України на відповідну мету, за рахунок коштів державного бюджету України на відповідний рік.

З огляду на вищезазначене, Верховний Суд дійшов висновку, що невиконання судового рішення саме УПФУ в частині виплати грошових коштів за відсутності відповідного фінансового забезпечення та фактичної відсутності коштів вважається невиконанням судового рішення без поважних причин, проте накладення штрафу на начальника Управління, за обставин цієї справи та на цей момент, жодним чином не захистить право позивача на отримання коштів.

На цій підставі Верховним Судом сформульовано висновок про те, що переслідуючи мету забезпечення реалізації конституційного принципу обов'язковості судових рішень, адміністративні суди мають зважено підходити до вибору процесуальних засобів такого забезпечення, а саме: встановлювати дійсні причини виникнення затримки у виконанні судового рішення, аналізувати акти законодавства, враховувати здійснені відповідною посадовою особою дії, спрямовані на виконання судового рішення, та їх відповідність вимогам законодавства, встановлювати наявність та форму вини такої посадової особи, а також зазначати про співмірність розміру штрафу та доходів (фінансової спроможності) такої посадової особи.

Накладення штрафу на посадову особу, відповідальну за виконання рішення суду, не повинно зумовлювати порушення основоположних засад адміністративного судочинства, зокрема, пропорційності, необхідності дотримання оптимального балансу між будь-якими несприятливими наслідками для прав, свобод та інтересів особи та цілями, на досягнення яких спрямоване це рішення (дія) тощо; такі засоби не можуть бути надмірними за визначених умов та не мають призводити до порушення прав, гарантованих Конституцією України та Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод.

Посилення судового контролю за виконанням судових рішень та наділення суду з цією метою правом накладати штрафні санкції визнається заходом для забезпечення конституційного права громадян на судовий захист. Специфіка застосування штрафної санкції полягає в тому, що вона накладається на керівника суб'єкта владних повноважень, яким не забезпечено виконання судового рішення та який є відповідальним за діяльність очолюваного ним державного органу. Можливість накладення штрафу розглядається не самостійно, а за наслідками розгляду звіту суб'єкта владних повноважень про виконання

рішення суду або у разі неподання такого звіту. Накладення на керівника суб'єкта владних повноважень, відповідального за виконання постанови, штрафу є мірою покарання, а тому можливість суду накласти такий штраф може бути реалізована лише за умови встановлення судом обставин, які свідчать про наявність вини, тобто умисне невиконання рішення суду, недобросовісність у діях посадової особи суб'єкта владних повноважень, які свідчать про ухилення саме цієї посадової особи від виконання рішення суду.

Ухвала Верховного Суду від 4 жовтня 2022 року у справі № 200/3958/19-а

11.

Верховний Суд висловився стосовно критеріїв розумності, обґрунтованості і адекватності заходів забезпечення позову

Верховний Суд розглянув касаційну скаргу акціонерних товариств та НКРЕКП на ухвалу суду першої інстанції, залишену без змін постановою суду апеляційної інстанції, якою частково задоволено заяву товариства – позивача у цій справі, про вжиття заходів забезпечення позову шляхом встановлення заборони органам та особам, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів, вчиняти будь-які виконавчі дії по примусовому стягненню заборгованості з позивача у відповідному розмірі на підставі судових рішень.

Ухвалюючи рішення про забезпечення позову у визначений спосіб, суди першої та апеляційної інстанцій виходили з того, що положення Закону України «Про заходи, спрямовані на подолання кризових явищ та забезпечення фінансової стабільності на ринку природного газу» № 1639-IX є імперативними та містять спеціальний порядок виконання судових рішень про стягнення заборгованості, врегульованої цим Законом, який є відмінним від Закону України «Про виконавче провадження». Тобто, судові рішення про стягнення заборгованості, що підлягають врегулюванню із застосуванням процедур, передбачених Законом № 1639-IX, не підлягають примусовому виконанню за правилами Закону України «Про виконавче провадження».

Суди також зазначили, що у разі повноцінного проведення виконавчих дій та закінчення виконавчих проваджень в порядку, визначеному Законом України «Про виконавче провадження», застосування приписів Закону №1639-IX, відповідно до якого варто здійснити затвердження розрахунку різниці між фактичною обґрунтованою вартістю послуг з розподілу природного газу, виконання судового рішення у цій справі буде неможливим.

Однак, Верховний Суд не погодився з такими висновками судів першої та апеляційної інстанцій, скасував ухвалу суду першої інстанції та постанову суду апеляційної інстанції та ухвалив нове рішення про відмову у задоволенні заяви позивача про забезпечення адміністративного позову.

Суд виходив з того, що суди попередніх інстанцій не звернули увагу на те, що заявлені позивачем засоби забезпечення позову не відповідають позовним вимогам. Зокрема, позивач звернувся до суду із вимогами до НКРЕКП, у якому просить визнати протиправною бездіяльність НКРЕКП, що полягає у нерозгляді його заяв; зобов'язати НКРЕКП затвердити обсяг різниці між фактичною обґрунтованою вартістю послуг з розподілу природного газу, що надаються позивачем, та тарифами на розподіл природного газу, затвердженими НКРЕКП, та зобов'язати НКРЕКП включити позивача в Реєстр підприємств, які беруть участь у процедурі врегулювання заборгованості суб'єктів ринку природного газу відповідно до Закону № 1639-IX.

Водночас звертаючись із заявою про забезпечення позову, позивач фактично просить зупинити виконання рішень господарського суду, що, за висновком Верховного Суду, свідчить про неадекватність/неспівмірність виду забезпечення позову, який просить застосувати особа, котра звернулася з такою заявою, заявленим позовним вимогам у цій справі.

Суд також врахував, що суди попередніх інстанцій не взяли до уваги, що недопустимо забезпечувати позов шляхом зупинення виконання судових рішень, що набрали законної сили.

До того ж Суд звернув увагу на те, що судові рішення, що були фактично зупинені у цій справі, були ухвалені у порядку господарського судочинства, а тому тільки у вказаному порядку може бути вирішено питання стосовно зупинення їх виконання.

З огляду на вищезазначене та враховуючи, що суди попередніх інстанцій, частково задовольняючи заяву про забезпечення позову, не перевірили цю заяву на відповідність критеріям, зокрема, розумності, обґрунтованості і адекватності вимог заявника щодо забезпечення позову, Верховний Суд зробив висновок про наявність підстав для скасування оскаржуваних судових рішень та прийняття нового рішення про відмову у задоволенні заяви про забезпечення позову.

Заходи забезпечення можуть бути вжиті адміністративним судом лише в межах позовних вимог та відповідати критеріям розумності, обґрунтованості і адекватності, а також гарантувати збалансованість інтересів сторін, а також інших учасників судового процесу.

Суд має встановити наявність зв'язку між конкретним заходом забезпечення позову і предметом позовної вимоги, зокрема, спроможність такого заходу забезпечити фактичне виконання судового рішення в разі задоволення позову, перевірити імовірність утруднення виконання або невиконання рішення суду в разі невжиття таких заходів, а також мотивувати неможливість порушенню у зв'язку із вжиттям таких заходів прав та охоронюваних законом інтересів осіб, що не є учасниками цього судового процесу.

Постанова Верховного Суду від 26 жовтня 2022 року у справі № 640/30483/21

12.

Верховний Суд висловився щодо обов'язковості врахування судом при забезпеченні позову принципу верховенства права, складовою якого є принцип правової визначеності

Верховний Суд розглянув касаційні скарги АТ «Нафтогаз України» та НКРЕКП на рішення судів першої та апеляційної інстанцій, якими частково задоволено заяву Товариства про забезпечення позову у справі за позовом Товариства до НКРЕКП про визнання бездіяльності протиправною, зобов'язання вчинити дії.

Зокрема, ухвалою суду першої інстанції, залишеною без змін постановою суду апеляційної інстанції, заборонено органам та особам, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів, вчиняти дії із стягнення заборгованості з Товариства перед АТ «Нафтогаз України» у порядку іншому, ніж визначено для такої заборгованості нормами Закону України «Про заходи, спрямовані на подолання кризових явищ та забезпечення фінансової стабільності на ринку природного газу», а саме – вчиняти будь-які виконавчі дії по примусовому стягненню заборгованості з позивача.

Вирішуючи питання щодо вжиття заходів забезпечення позову, суди виходили з існування реальної загрози неможливості виконання рішення суду у даній адміністративній справі, оскільки на даний час вживаються заходи по фактичному стягненню з позивача боргів та штрафних санкцій, для яких нормами Закону України «Про заходи, спрямовані на подолання кризових явищ та забезпечення фінансової стабільності на ринку природного газу» встановлено особливий порядок їх врегулювання та виконання (реалізація) яких знаходиться в безпосередній залежності від дій відповідача.

Верховний Суд не погодився з такими висновками судів попередніх інстанцій, касаційні скарги АТ «Нафтогаз України» та НКРЕКП задовольнив, скасувавши ухвалу суду першої інстанції та постанову суду апеляційної інстанції, та ухвалив нове рішення про відмову у задоволенні заяви про забезпечення позову.

Із встановлених судами попередніх інстанцій обставин справи Суд дійшов висновку, що позивач звернулося до адміністративного суду із заявою про забезпечення позову шляхом зупинення виконання рішень господарських судів, що набрали законної сили.

Водночас, з урахуванням сталої судової практики, Верховний Суд звернув увагу, що невиконання судового рішення, яке набуло законної сили, або надання йому переоцінки суперечить принципу верховенства права, складовою якого є принцип правової визначеності; суд, за загальним правилом, не повинен брати до уваги посилання сторони у справі в обґрунтування своєї позиції на фактичні обставини, виникнення яких стало наслідком невиконання такою стороною судового рішення, що набуло законної сили.

З огляду на вищезазначене Верховний Суд зауважив, що застосування у даному випадку задоволених судами попередніх інстанцій заходів забезпечення позову фактично призвело до зупинення виконання судових рішень господарського суду, що суперечить статті 18 ГПК України та не відповідає положенням Конституції України (в частині обов'язковості судових рішень).

Крім того, Суд вказав на безпідставність посилання судів попередніх інстанцій на положення Закону України «Про заходи, спрямовані на подолання кризових явищ та забезпечення фінансової стабільності на ринку природного газу», статтею 2 якого визначено, що його дія поширюється на відносини із врегулювання заборгованості за придбаний у АТ «Нафтогаз України» природний газ, послуги з його розподілу і транспортування та виключно на суб'єктів ринку природного газу, що включені до Реєстру, оскільки вказаним Законом не врегульовуються питання стосовно зупинення виконання рішення судів, які набрали законної сили. У зв'язку з цим, Суд наголосив, що питання стосовно відстрочення або розстрочення виконання судового рішення, зміна способу та порядку виконання судового рішення, ухваленого у порядку господарського судочинства, здійснюється відповідно до статті 331 ГПК України.

На цій підставі Верховний Суд дійшов висновку, що заходи забезпечення позову не повинні суперечити принципу верховенства права, складовою якого є принцип правової визначеності; зокрема, недопустимо забезпечувати позов шляхом зупинення виконання судових рішень, що набрали законної сили, оскільки це не відповідає положенням Конституції України у частині обов'язковості виконання судових рішень; заходи забезпечення позову також мають застосовуватися виключно у межах заявлених у відповідній справі позовних вимог, відповідати критеріям співмірності, адекватності та розумності вимог заявника щодо забезпечення позову.

Постанова Верховного Суду від 22 грудня 2022 року у справі № 640/32706/21

13.

Реалізація конституційного права на звернення громадян не може бути підставою для відступу від конституційної гарантії щодо обов'язковості виконання судового рішення: Верховний Суд

Верховний Суд переглянув у касаційному порядку справу за позовом фізичної особи до райдержадміністрація про визнання дій протиправними, зобов'язання вчинити певні дії.

У цій справі позивач оскаржував дії райдержадміністрації щодо неналежного, на його думку, розгляду звернення, поданого позивачем у порядку Закону України «Про звернення громадян», та просив зобов'язати відповідача розглянути таке звернення та прийняти рішення про припинення державної реєстрації конкретної юридичної особи на виконання судового рішення.

Верховний Суд погодився із судами першої та апеляційної інстанцій, які відмовили у задоволенні позову, виходячи з того, що відповідачем у повному обсязі розглянуто звернення позивача, повідомлено про всі дії, вчинені ним щодо виконання рішення суду у справі № К25/316-07 та рішення суду у справі № 804/3153/16. Суди також зазначили, що позивач не є учасником справи № К25/316-07, виконання рішення у якій було предметом розгляду в порядку Закону України «Про звернення громадян», тому відповідачем не порушувались права та інтереси позивача.

Суд виходив з того, що кожна особа у порядку, визначеному статтею 40 Конституції України та Законом України «Про звернення громадян», має право звернутися із заявою, скаргою чи пропозицією до органу державної влади, місцевого самоврядування, підприємства, установи, організації незалежно від форм власності, об'єднання громадян, посадової особи; цьому праву відповідає обов'язок відповідних суб'єктів своєчасно, об'єктивно розглянути звернення, надати обґрунтовану та вичерпну відповідь по кожному з поставлених у зверненні питань, або, у разі визнання заяви чи скарги необґрунтованою, роз'яснити порядок оскарження прийнятого за нею рішення чи передати її на розгляд до іншого органу, до повноважень якого віднесено вирішення порушених у зверненні питань.

Разом з тим, Суд врахував, що відповідно до статті 129-1 Конституції України судові рішення є обов'язковим до виконання; держава забезпечує виконання судового рішення у визначеному законом порядку.

Згідно зі статтею 370 КАС України та статтею 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» судові рішення, яке набрало законної сили, є обов'язковим для учасників справи, для їхніх правонаступників, а також для всіх органів, підприємств, установ та організацій, посадових чи службових осіб, інших фізичних осіб і підлягає виконанню на всій території України, а у випадках, встановлених міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, або за принципом взаємності, - за її межами; невиконання судового рішення тягне за собою відповідальність, встановлену законом.

На цій підставі Суд дійшов висновку, що невиконання судового рішення, яке набуло законної сили, або надання йому переоцінки поза межами порядку, визначеному процесуальним законом, суперечить принципу верховенства права, складовою якого є принцип правової визначеності; суд, за загальним правилом, не повинен брати до уваги посилання сторони у справі в обґрунтування своєї позиції на фактичні обставини, виникнення яких стало наслідком невиконання такою стороною судового рішення, що набуло законної сили.

Суд також вказав, що позивач звернувся до райдержадміністрації стосовно виконання рішення господарського суду у порядку статті 40 Конституції України та Закону України «Про звернення громадян», а не у порядку, визначеному розділом VI «Судовий контроль за виконанням судових рішень» ГПК України.

Зокрема, за змістом статті 339 ГПК України сторони виконавчого провадження мають право звернутися до суду із скаргою, якщо вважають, що рішенням, дією або бездіяльністю державного виконавця чи іншої посадової особи органу державної виконавчої служби або приватного виконавця під час виконання судового рішення, ухваленого відповідно до цього Кодексу, порушено їхні права.

Отже, зі скаргою на рішення, дії або бездіяльність державного або приватного виконавця може звернутися сторона виконавчого провадження, тобто особа, яка була учасником спірних правовідносин, в яких ухвалено судові рішення, невиконання або неналежне виконання якого стверджується скаржником.

На підставі вищезазначеного, Суд погодився з висновком судів попередніх інстанцій про те, що вимоги про зобов'язання відповідача розглянути звернення об'єктивно та всебічно по суті шляхом внесення запису до Державного реєстру про скасування державної реєстрації юридичної особи є необґрунтованими та не можуть бути задоволені.

У цій справі Верховний Суд сформулював правовий висновок, відповідно до якого конституційне право особи направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення до органів державної влади, органів місцевого самоврядування у порядку, визначеному статтею 40 Конституції України та Законом України «Про звернення громадян», та наступне оскарження до адміністративного суду відповідей, отриманих від таких органів, за жодних умов не можуть бути використані для відступу від імперативних вимог, визначених статтею 129-1 Конституції України, щодо обов'язковості виконання судового рішення.

Постанова Верховного Суду від 21 червня 2023 року у справі № 160/24869/21

14.

Стягнення з рахунків Пенсійного фонду України, призначених для виплати пенсій, конкретних сум коштів можуть поставити під загрозу функціонування такого суб'єкта та нанести шкоду необмеженій кількості осіб: позиція ВС

Верховний Суд розглянув касаційну скаргу Головного управління Пенсійного фонду України на ухвалу суду першої інстанції та постанову суду апеляційної інстанції, якими задоволено заяву державного виконавця про зміну способу виконання судового рішення, а саме – рішення окружного адміністративного суду у справі за позовом фізичної особи до ГУ ПФУ про визнання протиправними дії та зобов'язання виплатити заборгованість по пенсії.

Після відкриття виконавчого провадження до суду звернувся державний виконавець із заявою про зміну способу виконання судового рішення.

Задовольняючи цю заяву, зокрема шляхом зміни способу виконання судового рішення зі способу: «зобов'язати ГУ ПФУ виплатити заборгованість по пенсії», на спосіб: «стягнути з ГУ ПФУ на користь позивача несплачену заборгованість по пенсії за встановлений період», суди першої та апеляційної інстанцій виходили з того, що суд не здійснює вихід за межі заявлених вимог та не вирішує питання, яке не було предметом дослідження при розгляді справи, а лише конкретизує спосіб виконання рішення суду шляхом стягнення заборгованості.

Встановлення такого способу виконання, за висновком судів попередніх інстанцій, направлено на своєчасне та повне виконання судового рішення, а також відповідає вимогам Конституції України та спеціального законодавства.

Верховний Суд не погодився із такими висновками судів попередніх інстанцій, касаційну скаргу ГУ ПФУ задовольнив, рішення судів попередніх інстанцій скасував та ухвалив нове рішення про відмову у задоволенні заяви державного виконавця про зміну способу виконання судового рішення.

Суд врахував положення статті 129-1 Конституції України, відповідно до якої судові рішення є обов'язковим до виконання; держава забезпечує виконання судового рішення у визначеному законом порядку; контроль за виконанням судового рішення здійснює суд.

Зі змісту резолютивної частина судового рішення у цій справі Суд встановив, що це судові рішення має зобов'язальний характер, однак судом першої інстанції при розгляді вказаної справи не вирішувалися позовні вимоги майнового характеру щодо стягнення певної суми коштів і, як наслідок, не перевірялася правильність нарахування заборгованості по пенсії позивачу.

Зобов'язання відповідача вчинити певні дії зі сплати заборгованості по пенсії і стягнення з відповідача - суб'єкта владних повноважень певного розміру грошових коштів за конкретний період є різними за своєю суттю способами захисту прав та інтересів позивача, які обираються позивачем при поданні позову, а судом при ухваленні рішення.

З огляду на таке, Суд дійшов висновку, що змінивши спосіб виконання цього рішення із зобов'язання ГУ ПФУ здійснити виплату заборгованості по пенсії на стягнення з ГУ ПФУ конкретної суми цієї заборгованості, суди, фактично, змінили рішення по суті з виходом при цьому за межі позовних вимог та вирішили питання, яке не було предметом дослідження судом при розгляді справи по суті, що не передбачено статтею 378 КАС України.

У справі встановлено, що способом відновлення порушеного права позивача судом обрано зобов'язання ГУ ПФУ вчинити певні дії, а стягнення конкретних сум несплаченої пенсії не було предметом позовних вимог та способом відновлення порушених прав.

Верховний Суд зробив висновок про неможливість зміни способу та порядку виконання рішення суду у спосіб, який просив державний виконавець, оскільки це, фактично, змінює зміст резолютивної частини судового рішення у цій справі.

При цьому Суд зазначив, що грошові кошти у вигляді заборгованості по пенсії, які належать стягувачу за судовим рішенням, не є власністю ГУ ПФУ та не знаходяться на його рахунках. Тому виконання судового рішення у повному обсязі можливе лише за наявності відповідного бюджетного призначення за рахунок Державного бюджету України та відповідно до Порядку виплати пенсій (щомісячного довічного грошового утримання), не виплачених за період до місяця відновлення їх виплати, внутрішньо переміщеним особам та особам, які відмовилися відповідно до пункту 1 частини першої статті 12 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи і зареєстрували місце проживання та постійно проживають на контрольованій Україною території, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 10 листопада 2021 року № 1165.

Водночас стягнення з суб'єкта владних повноважень (територіального органу Пенсійного фонду України) коштів, які знаходяться на його рахунках але призначені для іншої мети, можуть поставити під загрозу функціонування такого суб'єкта владних повноважень, виконання покладених на нього функцій та, відповідно, нанести шкоду необмеженій кількості осіб.

З огляду на викладене, враховуючи те, що фактично єдиною причиною, яка ускладнює виконання рішення суду, є неналежне фінансування Державою витрат по виплаті пенсії, Суд дійшов висновку про безпідставність аргументів державного виконавця, наведених в його заяві про наявність правових підстав для зміни способу та порядку виконання рішення суду у цій справі.

При цьому Верховний Суд погодився з тим, що право особи, тобто стягувача, на здійснення виплати заборгованості по пенсії не може ставитися в залежність від бюджетних асигнувань, а органи державної влади та органи місцевого самоврядування не можуть посилалися на відсутність коштів як на причину невиконання своїх зобов'язань. У той же час, у спірному випадку йдеться не про право особи на такі виплати, а про правові підстави для зміни способу і порядку виконання судового рішення. Суд наголосив, що зміна способу і порядку виконання рішення суду, у такому випадку, не захищає право позивача на отримання сум

заборгованості по пенсії, яка фактично може бути виплачена за наявності відповідних бюджетних асигнувань.

Суд також звернув увагу на те, що згідно зі статтею 95 Конституції України бюджетна система України будується на засадах справедливого і неупередженого розподілу суспільного багатства; виключно законом про Державний бюджет України визначаються будь-які видатки держави на загальносуспільні потреби, розмір і цільове спрямування цих видатків; держава прагне до збалансованості бюджету України.

Також Суд вказав, що КАС України передбачені додаткові процесуальні механізми, які спрямовані на гарантування реалізації положень статті 129-1 Конституції України, згідно з якими судові рішення є обов'язковим до виконання; держава забезпечує виконання судового рішення у визначеному законом порядку; контроль за виконанням судового рішення здійснює суд у порядку статей 382, 383 КАС України.

Постанова Верховного Суду від 24 липня 2023 року у справі № 420/6671/18 (

15.

Заміна сторони виконавчого провадження у справах щодо відведення фізичним особам земель державної власності, розташованих за межами населених пунктів

Верховний Суд розглянув касаційну скаргу Головного управління Держгеокадастру на процесуальні рішення судів першої та апеляційної інстанцій, ухвалені за наслідком розгляду заяви відповідача про заміну сторони виконавчого провадження у справі за позовом особи до ГУ Держгеокадастру про зобов'язання вчинити дії.

Судовим рішенням, яке набрало законної сили, вищевказаний позов було задоволено, а саме – визнано протиправним та скасовано наказ відповідача про відмову у затвердженні документації із землеустрою та наданні у власність земельної ділянки та зобов'язано ГУ Держгеокадастр затвердити таку документацію.

У подальшому відповідач звернувся до суду із заявою про заміну сторони виконавчого провадження, зокрема із боржника ГУ Держгеокадастру на відповідну Міську раду.

Вищевказану заяву мотивовано тим, що внаслідок внесення змін до Земельного кодексу України ГУ Держгеокадастру (боржник) втратив повноваження щодо розпорядження земельною ділянкою, яка є предметом спору в цій справі, оскільки землі державної власності, розташовані за межами населених пунктів у межах територіальних громад, перейшли до земель комунальної власності, а відповідна міська рада наділена повноваженнями розпоряджатися вказаними земельними ділянками, то наявні підстави для заміни сторони у виконавчому провадженні.

Суди попередніх інстанцій відмовили у задоволенні заяви про заміну сторони виконавчого провадження, виходячи з того, що на час подання вказаної заяви виконавчий документ в провадженні органу, який здійснює примусове виконання рішення суду, не перебуває, тобто в розумінні статті 379 КАС України виконавче провадження не відкрито.

Верховний Суд вказав на передчасність таких висновків судів першої та апеляційної інстанцій, касаційну скаргу ГУ Держгеокадастру задовольнив частково, рішення судів попередніх інстанцій скасував та направив справу на новий розгляд до суду першої інстанції.

Ухвалюючи таке рішення, Суд виходив з того, що правонаступництво адміністративного органу це повний або частковий перехід компетенції (функцій, повноважень та відповідальності) від одного адміністративного органу до іншого, що здійснюється в порядку, визначеному законом. Зокрема, у разі набуття компетенції відповідного адміністративного органу його правонаступник зобов'язаний виконати усі обов'язки такого органу перед учасниками адміністративного провадження та особами, які сприяють розгляду справи. Усі рішення та дії адміністративного органу є обов'язковими для його правонаступника.

Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення системи управління та дерегуляції у сфері земельних відносин» № 1423-IX від 28 квітня 2021 року, який набрав чинності 27 травня 2021 року, розділ X Перехідні положення Земельного кодексу України доповнено пунктом 24, відповідно до якого «з дня набрання чинності цим пунктом до державної реєстрації права комунальної власності на земельні ділянки державної власності, що передаються у комунальну власність територіальних громад, органи виконавчої влади, що здійснювали розпорядження такими земельними ділянками, не мають

права здійснювати розпорядження ними. Надані до дня набрання чинності цим пунктом рішеннями Ради міністрів Автономної Республіки Крим, органів виконавчої влади дозволи на розроблення документації із землеустрою щодо земельних ділянок державної власності, які відповідно до цього пункту переходять у комунальну власність, є чинними. Особи, які отримали такі дозволи, а також органи, що їх надали, зобов'язані повідомити про це протягом місяця відповідні сільські, селищні, міські ради з дня набрання чинності цим пунктом. Рішення про затвердження такої документації, що не була затверджена на день набрання чинності цим пунктом, приймають сільські, селищні, міські ради».

ГУ Держгеокадастру, звертаючись до суду першої інстанції із заявою про заміну сторони виконавчого провадження, зробило посилалось на положення статей 52 та 379 КАС України та зазначеного Закону України № 1423-ІХ.

Натомість суди, відмовляючи у задоволенні заяви відповідача про заміну сторони виконавчого провадження, не надали оцінку та не встановили:

1. чи уповноважена (наділена за законом достатніми повноваженнями), у даному випадку міська рада, на виконання судового рішення у цій справі;
2. чи ГУ Держгеокадастру втратило повноваження щодо розпорядження земельною ділянкою, яка є предметом спору в цій справі;
3. чи земельна ділянка, стосовно якої позивачем було розроблено та погоджено проект землеустрою, була фактично передана ГУ Держгеокадастру до відповідної Міської ради.

Судом було наголошено, що приймаючи рішення у порядку статті 52 (заміна сторони чи третьої особи її правонаступником) та 379 (заміна сторони виконавчого провадження) КАС України, суди повинні навести належні мотиви стосовно наявності всіх законодавчих та фактичних умов переходу до іншого суб'єкта (враховуючи, зокрема те, що такий суб'єкт, за загальним правилом, не бере безпосередньої участі у прийнятті такого рішення суду про заміну) всіх прав та обов'язків (повноважень) суб'єкта, що вибуває; застосовуючи положення статті 379 КАС України важливо враховувати таку складову принципу верховенства права як виконуваність судового рішення (обов'язковість).

Постанова Верховного Суду від 14 серпня 2023 року у справі № 480/279/21/

Проведений аналіз практики Верховного Суду, яка сформована за останні чотири роки та стосується ефективності виконання судових рішень, дозволяє виділити наступні узагальнюючі висновки.

1. Невиконання судового рішення, яке набуло законної сили, або надання йому переоцінки суперечить принципу верховенства права, складовою якого є принцип правової визначеності; суд, за загальним правилом, не повинен брати до уваги посилання сторони у справі в обґрунтування своєї позиції на фактичні обставини, виникнення яких стало наслідком невиконання такою стороною судового рішення.
2. В адміністративному судочинстві обов'язковість виконання судового рішення має особливо важливе значення, оскільки, виходячи із завдань адміністративного судочинства щодо ефективного захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень, судовий захист може вважатися ефективним лише за умови своєчасного та належного виконання судового рішення, зазвичай, боржником в якому є держава в особі її компетентних органів, а тому, адміністративні суди, які, здійснюючи судовий контроль та застосовуючи інші пов'язані процесуальні засоби, повинні максимально сприяти реалізації конституційної засади обов'язковості судового рішення.
3. Застосування процесуальних засобів судового контролю не повинно зумовлювати порушення основоположних засад адміністративного судочинства, зокрема, пропорційності, необхідності дотримання оптимального балансу між будь-якими несприятливими наслідками для прав, свобод та інтересів особи та цілями, на досягнення яких спрямоване це рішення (дія) тощо; такі засоби не можуть бути надмірними за визначених умов та не мають призводити до порушення прав, гарантованих Конституцією України та Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод.

Судовий контроль за виконанням судових рішень та наділення суду з цією метою правом накладати штрафні санкції визнається заходом для забезпечення конституційного права громадян на судовий захист. Специфіка

застосування штрафної санкції, полягає в тому, що вона накладається на керівника суб'єкта владних повноважень, яким не забезпечено виконання судового рішення та який є відповідальним за діяльність державного органу, який він очолює. Накладення штрафу може відбуватися за наслідками розгляду звіту суб'єкта владних повноважень про виконання рішення суду або у разі неподання такого звіту. Накладення на керівника суб'єкта владних повноважень, відповідального за виконання судового рішення, штрафу є мірою покарання, а тому можливість суду накласти такий штраф може бути реалізована лише за умови встановлення судом обставин, які свідчать про умисне невиконання рішення суду, недобросовісність у діях суб'єкта владних повноважень, які свідчать про ухилення останнього від виконання рішення суду; мають враховуватися усі обставини, які стали причиною невиконання судового рішення, надаватися оцінка діям боржника його посадових осіб, спрямованих на виконання судового рішення, ступінь вини та обсяг законодавчо визначених повноважень, а також статус такого боржника тощо.

4. Захист порушеного права особи на отримання безумовного виконання судового рішення, яке гарантується державою відповідно до статті 129-1 Конституції України, через звернення до суду у порядку судового контролю, порівняно з ініціюванням вирішення судом нового публічно-правового спору, має низку переваг для такої особи, зумовлених положеннями, зокрема, статей 249 та 383 КАС України, а саме, відсутність обов'язку сплачувати судовий збір, оперативність розгляду (заява в порядку судового контролю підлягає розгляду та вирішенню в порядку письмового провадження або в судовому засіданні на розсуд суду протягом десяти днів з дня її отримання; неприбуття в судові засідання осіб, які були належним чином повідомлені, не перешкоджає розгляду такої заяви) та ефективність виконання (за наявності підстав для задоволення заяви суд постановляє окрему ухвалу і направляє її відповідним суб'єктам владних повноважень для вжиття заходів щодо усунення причин та умов, що сприяли порушенню закону).

5. Заходи забезпечення позову не повинні суперечити принципу верховенства права, складовою якого є принцип правової визначеності; недопустимо забезпечувати позов шляхом зупинення виконання судових рішень, що набрали законної сили, оскільки це не відповідає положенням Конституції України у частині обов'язковості виконання судових рішень.

6. Приймаючи рішення у порядку статті 52 (заміна сторони чи третьої особи її правонаступником) та 379 (заміна сторони виконавчого провадження) КАС України, суди повинні навести належні мотиви стосовно наявності всіх законодавчих та фактичних умов переходу до іншого суб'єкта (враховуючи, зокрема те, що такий суб'єкт, за загальним правилом, не бере безпосередньої участі у прийнятті такого рішення суду про заміну) всіх прав та обов'язків (повноважень) суб'єкта, що вибуває; застосовуючи положення статті 379 КАС України важливо враховувати таку складову принципу верховенства права як виконуваність судового рішення (обов'язковість).

Список використаних джерел

1. Берназюк Ян. Процесуальні засоби забезпечення реалізації конституційної гарантії обов'язковості судового рішення в адміністративному судочинстві. Судово-юридична газета (1 травня 2020 року). URL: https://sud.ua/ru/news/blog/166108-pr otsesualni-zasobi-zabezpechennya-realizatsiyi-konstitutsiynoyi-garantiyi-obovyazkovosti-sudovogo-rishennya-v-administrativno mu-sudochinstvi?fbclid=IwAR0pX_T0GNpAPsh8DYhw9mBe-JV25BrIA1hbN9KQGz2ZApZ1qSbg54TWJBY.
2. Берназюк Ян. Контроль за виконанням судового рішення в адміністративному судочинстві: презентація, представлена 1 грудня 2020 року на загальноукраїнському семінарі, організованого Одеським регіональним відділенням Національної школи суддів України (1 грудня 2020 року). URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/prezentacija_Bernazuk.pdf
3. Берназюк Ян. Конституційні гарантії реалізації в Україні принципу обов'язковості судового рішення (на прикладі вирішення публічно-правових спорів) (28 грудня 2020 року). URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/1048627>
4. Берназюк Ян. Конституційні гарантії виконання судового рішення в адміністративному процесі // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О.Дідоренка. – 2020, № 4 (92), С. 200-215. URL: <https://journal.lduvs.lg.ua/index.php/journal/article/view/1194/1081>
5. Берназюк Ян. Принцип пропорційності у практиці Європейського суду з прав людини // Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління expert: Paradigm of law and public administration № 6 (18) – грудня 2021 – С. 197-214. URL: <https://maup.com.ua/assets/files/expert/18/14.pdf>
6. Берназюк Ян. Аналіз практики Верховного Суду та Європейського суду з прав людини щодо ефективності правосуддя // Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління expert: Paradigm of law and public administration № 2 (20) –

квітень-травень 2022 – С. 119-138. URL: https://maup.com.ua/assets/files/expert/20/expert_2_20_2022.pdf

7. Берназюк Ян. Ефективність судового рішення в адміністративному судочинстві як складова ефективного правосуддя // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О.Дідоренка. – 2022, № 2 (87), С. 145-157. URL: <https://journal.lduvs.lg.ua/index.php/journal/article/view/1494/1370>
8. Берназюк Ян. Критерії ефективності судового захисту прав, свобод та інтересів особи у публічно-правових спорах // Право і суспільство № 3/2022 С. 136-141. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2022/3_2022/20.pdf
9. Берназюк Ян. Окрема ухвала суду як особливий вид процесуального рішення (7 жовтня 2022 року). URL: <https://constitutionalist.com.ua/okrema-ukhvata-sudu-iak-osoblyvyj-vyd-protseusualnoho-rishennia-2/>
10. Берназюк Ян. Ефективний захист прав особи в адміністративному судочинстві як основа довіри до правосуддя: критерії, межі та особливості досягнення (12 квітня 2023 року). URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/presentation_bernaziuk_effectivenii_zahist.pdf

Файли матеріалу

Оригінальний файл автора